

Арзыматова Анаркуль Жумадиловнанын “Кыргыз Республикасынын коомдук – саясий турмушунун өнүгүшү (1991 – 2005)” деген темадагы 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына биринчи расмий оппонент тарых илиминин доктору Эсенкулов Нурмамат Жокеновичтин

ПИКИРИ

1. Диссертациянын актуалдуулугу.

Кыргызстан 1991-ж. 31-августта көз карандысыздыгын жарыялап, өлкөнүн өнүгүү тарыхындагы жаңы доорго кадам таштаган. Эгемендиктин алгачкы жылдарынан баштап эле көз карандысыз мамлекеттин пайдубалы түптөлүп, кыргыз эли жаңы демократиялык өнүгүү багытын тандап алган. Республиканын эгемендикке ээ болушу коомдук-саясий, экономикалык системасынын кординалдуу реформаланышы менен шартталган. Конституцияны иштеп чыгуу жана кабыл алуу, мамлекеттик атрибуттарды аныктоо, мамлекеттик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу институттарын, жарандык коомду түзүү милдеттери турган. Саясий институттарды түзүүдө парламентаризм, президент, плюрализм, демократия, жарандык коом, партиялар, рынок экономикасы жана башка жаңы түшүнүктөр турмушубузга кирип, алар практика жүзүндө колдонула баштаган. Кыргыз Республикасынын 1991 – 2005-жылдар аралыгындагы коомдук саясий турмушунун өнүгүүсүн жана демократиялык коомдун калыптануусун, жарандардын саясий социалдашуусуна тийгизген таасирин аныктоо, саясий тутумду, саясий жашоонун өнүгүшүндөгү мыйзам ченемдерди изилдөө теманын актуалдуулугун негиздейт.

Диссертант негизги адабияттарды талдоого алуу менен маселенин актуалдуулугун негиздей алган. Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу принципалдуу дооматтарды жаратпайт

2. Илимий жоболордун негизделишинин деңгээли.

- 1- **жыйынтык**. Эгемен Кыргыз мамлекети түзүлүп, кыргыз коомунда жаңы саясий система калыптанды.
- 2- **жыйынтык**. Эгемендиктин алгачкы жылдарында Кыргызстандын жарандары демократияга өтүү үчүн багытталган радикалдуу реформаларга даяр эместигин мезгил көрсөттү.
- 3- **жыйынтык**. Башкаруу формасы өзгөрдү. Коомдук кыймылдар жана партиялар түзүлдү.
- 4- **жыйынтык**. Дин эркиндиги, сөз эркиндиги орноду. Кыргызстандын тарыхындагы 1991 – 2005 – жылдар өлкөнүн демократиялык өнүгүсүндө фундамент түптөгөн жылдар болду
- 5- **жыйынтык**. Өлкөнүн саясий, экономикалык реформаларды жүргүзүүдө чет өлкөлүк өзгөчө Батыш өлкөлөрдүн тажрыйбасы эске алынды. Кыргызстан эгемендиктин алгачкы жылдарында “демократия аралчасы” деген статуска ээ болду.

6- жыйынтык. Ошол эле мезгилде планга негизделген экономика мамлекеттик менчиктен жеке менчикке, рынок экономикасына өткөрүү өзүнүн натыйжасын берип, өлкөдө экономикалык стабилдүүлүк пайда болуп, бирок бул процесстеги кетирилген кемчиликтер көп учурда күтүлгөн натыйжа берген жок.

Жоболорду иштеп чыгуунун үстүндө иш жүргүзүп келгендиги белгиленген.

3. Диссертацияда чыгарылган жыйынтыктын (илимий жобонун) корутундусунун негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү.

1- корутунду. Эгемен Кыргыз мамлекетинин түзүлүшү менен кыргыз коомунда жаңы саясий системанын негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири тоталитардык режимден демократияга өтүү болду. Суверендүү мамлекеттин түзүлүшү жаңы саясий институттардын пайда болушуна алып келди. Конституция кабыл алынып, анда мамлекеттин негизги принциптери жана түзүмү аныкталган. Саясий институттарды түзүүдө парламентаризм, президент, плюрализм, демократия, жарандык коом, партиялар, рынок экономикасы жана башка жаңы түшүнүктөр турмушубузга кирип, алар практика жүзүндө колдонула баштаган.

2- корутунду. Совет доорундагы мурас Кыргызстандын жарандарынын менталитетине жана саясий маданиятына олуттуу таасирин тийгизген. Кыргызстандын жарандары жаңы саясий, экономикалык жана социалдык реалдуулукка көнүү зарылдыгына туш болушту. Бул белгилүү бир пассивдүүлүктү жана демократиялык принциптерге өтүү процессин кыйындатты. Экинчиден жумушсуздук, инфляция жана экономиканын туруксуздугу белгисиздиктин атмосферасын түзүп, саясий өзгөрүүлөргө ишенбөөчүлүккө алып келди. Жарандар демократиялык системанын кандай иштээрин, кандай укуктарга жана милдеттерге ээ экенин жана саясий процеске кандай таасир эте аларын түшүнүшкөн эмес.

3- корутунду. Кыргызстан эгемен мамлекет болгон жылдарында республиканын саясий спектрине сандык жана сапаттык жактан олуттуу өзгөрүүлөр киргизилген. Бир партиялуу система көп партиялуу системага алмаштырылды. 1991 – 1993-жж. Кыргыз Республикасынын Конституциясында эркин шайлоонун жана көп партиялуу системанын негиздери түзүлгөн. Ал эми жалпыга маалымдоо каражаттарынын ишмердүүлүгү 1992-жылдын 2- июлундагы “Массалык маалымат каражаттары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен аныкталат. Постсоветтик мамлекетерге салыштырмалуу Кыргызстанда ММК жана маалымат чөйрөсүндө бийликти сыңдоо, оппозициялык партиялардын жана уюмдардын көз карашын чагылдыруу мүмкүнчүлүктөрү көбүрөөк болгон.

4- корутунду. Саясий мейкиндиктин институтташуусу жана плюрализм Кыргызстандын негизги жетишкендиктеринин бири болгон.

Кыргызстан эгемедиктин алгачкы жылдарында “демократия аралчасы” деген статуска ээ болду.

5- корутунду. Өлкөдө саясий кайра түзүүлөр менен катар экономикалык реформалар жүргүзүлүп, анын маңызы базар (рынок) мамилелерине өтүү болуп саналган. СССРдин кыйрашы менен теңдештирип бөлүштүрүүдөн баш тартып, “каражатына ылайык жашоо” принциби орногон. Республикада түрдүү менчиктин түрлөрүн, чакан жана орто бизнести, фермердик чарбалардын өнүгүшү колдоого алынган.

6- корутунду. Өлкө жетекчилиги экономикалык реформаларды жүргүзүүдө коомдун даярдыгын жана адамдардын потенциалын эске алган эмес. Жарым кылымдан ашуун СССРдин курамында жашаган кыргыз эли үчүн тез темп менен базар экономикасына өтүү татаал процесс богон.

4. Диссертациялык иштин илимий жыйынтыктарынын ички биримдигин баалоо.

Арзыматова Анаркуль Жумадиловнанын “Кыргыз Республикасынын коомдук – саясий турмушунун өнүгүшү (1991 – 2005)” деген темадагы 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн даярдалган диссертациялык ишинин кол жазмасында тарых наамалык жана булактык базасы илимий талдоого алынган. Изденүүчү тарабынан айрым архивдик материалдар илимий айланпага киргизилип, маселени чечүүдө жаңы көз караштар сунушталган. Диссертация киришүүдөн, төрт баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Илимий иштин структурасы анын максаттарына жана милдеттерине ылайык келет

5. Диссертациянын негизги жоболорун, натыйжаларын жана корутундуларын жарыялоонун жетиштүү толуктугун ырастоо.

Диссертациянын негизги жоболору жана корутундулары автордун 13 илимий макаласында чагылдырылган.

6. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна дал келет. Авторефераттын кыргыз, орус жана англис тилиндеги резюмелери бирдей. Жасалгаланышы КР УАКтын талаптарына туура келет.

7. Диссертациянын мазмуну жана жасалгаланышы боюнча кемчиликтери.

Арзыматова Анаркуль Жумадиловнанын диссертациялык иши жогоруда көрсөтүлгөн жетишкендиктер менен катар эле айрым бир мүчүлүштүктөр кездешет.

1) Эксперттик комиссиянын корутундусунда айтылган кай бир сунуштар аткарылбай калган.

- 2) Практикалык сунуштарды негиздөө керек.
  - 3) Коомдун саясий өнүгүшү боюнча бир жактуу бүтүм чыргандай.
  - 4) Илимий иштин методолгоиясы менен методдору тактоолорго муктаж.
- Илимий иштин сапатын жакшыртуу үчүн жогоруда берилген сын-пикирлерди эске алуу керек.

8. КР УАКтын диссертацияларга койгон талабына жооп бериши.

Арзыматова Анаркуль Жумадиловнанын диссертациялык кол жазмасы жогоруда аталган айрым мүчүлүштүктөргө карабастан, өз алдынча жогорку илимий теориялык деңгээлде даярдалган, илимий эмгектерге коюлуучу талаптарга жооп берген, мазмундуу, азыркы жаңы, заманбап көз карашта жазылган диссертация деп эсептесе болот жана Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялык комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга койгон талаптарына жооп берет. Изденүүчү Арзыматова Анаркуль Жумадиловна 07.00.02. - Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейм.

Расмий оппонент

Тарых илимдеринин доктору

Эсенкулов Н. Ж.

3-март

2024 жыл.

Н. Ж. Эсенкуловдун
Кбиси басылган

